

Članki in prispevki

UDK 730(497.4Ljubljana):929Vodnik V."18"

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prejeto: 10. 5. 2019

Damir Globočnik*

Vodnikov spomenik v Ljubljani – prvi slovenski narodni spomenik

*The monument to Valentin Vodnik in Ljubljana –
the first Slovenian national monument*

Izvleček

Spomenik pesnika, časnikarja, šolnika in jezikoslovca Valentina Vodnika v Ljubljani je prvi slovenski nacionalni spomenik. Prva pobuda za Vodnikov figuralni spomenik je bila dana leta 1857. 2. februarja 1858 (ob stoti obletnici Vodnikovega rojstva) so slovesno odkrili spominsko ploščo na Vodnikovi rojstni hiši v Šiški. Denar za kiparski spomenik v Ljubljani so zbirali 30 let. Avtor Vodnikovega kipa je bil mlad kipar Alojzij Gangl (1859–1935). Spomenik so odkrili 30. junija 1889 pred ljubljanskim licejem v sklopu velikega tridnevnega slavlja v čast Vodniku v prisotnosti narodnih društev in nad deset tisoč ljudi.

Abstract

The monument to the poet, journalist, teacher and linguist Valentin Vodnik in Ljubljana is the first Slovenian national monument. The initial idea of erecting a monument to Vodnik appeared in 1857. On 2 February 1858 (on the centenary of Vodnik's birth) a memorial plaque was festively unveiled at Vodnik's birthplace in the Šiška suburb of Ljubljana. It took 30 years to collect the money for a monument in Ljubljana. The monument was finally created by the young sculptor Alojzij Gangl (1859-1935) and unveiled on 30 June 1889, as part of the three-day celebrations in Vodnik's honour, in front of the Ljubljana lyceum, in the presence of national societies and over 10,000 people.

Ključne besede: Valentin Vodnik, javni spomeniki, spomeniško kiparstvo, Alojzij Gangl

Key words: Valentin Vodnik, public monuments, monumental sculpture, Alojzij Gangl

* ddr. Damir Globočnik, muzejski svetnik, Gorenjski muzej,
e-pošta: damir.globocnik@gorenjski-muzej.si

Javni spomeniki niso namenjeni samo ohranjanju in utrjevanju spomina na določen dogodek ali osebnost, s tem pa posredno tudi ustvarjanju občutka o zgodovinski kontinuiteti in slavni preteklosti. Njihov pomen je povezan predvsem s sedanjostjo. Sooblikovali so identiteto narodne ali družbene skupnosti, opozarjali so na razlike z drugimi skupnostmi, krepili nacionalno zavest, pomagali oblikovati kolektivni spomin in prispevali k razširjanju idej in ideologij.

Slovenski javni spomeniki so slavili zlasti osebnosti s kulturnega področja. Čeprav so bili namenjeni potrjevanju kulturne in jezikovne identitete, je bila meja med kulturnim in političnim pogosto zabrisana. Najbolj primeren in sprejemljiv kandidat za mesto prvega slovenskega pesnika je bil sredi 19. stoletja razsvetljenec Valentin Vodnik (1758–1819), avtor prve samostojne pesniške zbirke posvetnih pesmi v slovenščini, urednik prvega slovenskega časnika, šolnik, jezikoslovec in prevajalec. Pri izbiri Vodnika je imelo pomembno vlogo dejstvo, da je bil staroslovenec bližji kot France Prešeren.

Prvi v časnikih objavljeni pobudi za postavitve Vodnikovega spomenika sta sestavila publicist Ivan Kuk (1823–1864)¹ in staroslovenski prvak dr. Lovro Toman (1827–1870). Ta je leta 1857 ob pripravah na proslavo stote obletnice Vodnikovega rojstva poudarjal: *»Al oglaš se mi jek iz vse domovine, iz vsih serc rodoljubov, da ravno temu spominu, tej zaslugi se mora postaviti spominek. Da! v resnici to je naša dolžnost. Narod, ki spoštuje in slavi svoje slavne možove, slavi le sebe. ... Pričnimo tedaj skazovati hvaležnost svojim izvrstnim rojakom, djansko – očitno pred svetom! Kar slavi naš narod, našo malo deželico, služi zmérno tudi v slavo občne države avstrijske. Vekšati nje slavo, saj je naša dolžnost.*

Glejmo v sosedne národe. Zaznamujejo skerbno vsako mestice, kjer se je kaj izverstnega rodilo, godilo itd. ter hranijo tako spomin svojim otrokom in vnukom, da nasledniki se ne sramujejo, ne zatajijo jih, temuč se trudijo, biti jim vredni.

Gerki in Rimci izobraženi in mogočni so bili. Obderžal spomin njih se je, razun po njih spisih, skoro samo po ostanjkih poslopij imenitnih, po stavbah slavnim rojakom posvečenih. ...

Čas je, da pokažemo, da se nam ni treba sramovati svoje domovine, svojega národa, ki tolikanj njegovih sinov je dospelo v slavo naj vikšo. Speka rodoljuba v serce, ko sliši očitati od tujcev si oistro, da Slovenci niso še nič važnega doprinesli, spēka ga v serce, ki vidi blišeti na obnebjí slave in zaslug države in človeštva ime-na rojakov: Valvasor, Linhart, Vega, Kopitar in nebrojno še drugih.

Zapisati moramo tedaj te slavne imena na nezginljive spomine tako, da tudi tujci jih zamorejo brati. Pokažimo, da korenine smo prave!« Toman, ki omenja, da so proslavo stote obletnice Vodnikovega rojstva predlagali gorenjski rodoljubi, ki so se jeseni 1849 zbrali v Podnartu, je želel, da bi spomenik postavili pred Vodnikovo rojstno hišo v Šiški. V mislih je imel štiristranski steber iz domačega

¹ Ivan Kuk, O spominu Vodnikovem, *Novice*, 1857, št. 92.

marmorja z napisi na vseh štirih straneh in Vodnikovo podobo iz kararskega marmorja na vrhu.²

Že leto po Tomanovem predlogu so Slovenci razmišljali o treh »spomenikih« v Vodnikovo čast. Enega od treh predlogov jim je kmalu uspelo uresničiti. Na Vodnikovo rojstno hišo v Šiški so 2. februarja 1858 (prav ob obletnici Vodnikovega rojstva) vzdali spominsko ploščo. Začeli so pripravljati *Vodnikov album* s slovenskimi in z nemškimi prispevki (predlagatelj E. H. Costa na zboru zgodovinskega društva in v *Novicah* novembra 1857),³ stekla je tudi akcija nabiranja denarja za Vodnikov figuralni spomenik. Čitalnice in narodnozavedna društva so ob obletnicah Vodnikovega rojstva prirejali proslave. Prva med njimi je bila Vodnikova »béseda«,⁴ ki jo je 5. februarja 1858 v Deželnem gledališču zasnoval dr. Lovro Toman.

Duhovnik in nabožni pisatelj Andrej Likar (1826–1865) iz Cerknice je leta 1858 predlagal, da bi v parku Zvezda poleg spomenika Radeckemu⁵ postavili tudi spomenika Vodniku in afriškemu misijonarju dr. Ignaciju Knobleharju (1819–1858).⁶ Zamisel o Vodnikovem »materialnem« oziroma konkretnem – kiparskem spomeniku ni bila edina. Nekateri Slovenci so želeli tudi Vodnikov »duševni spomenik«, kakršnega naj bi poleg *Vodnikovega albuma* predstavljali dijaška študentska stipendija za najboljše učence slovenščine, podpora slovenskim pisateljem, morda tudi pesniški festival na Bledu. Zamisel za »duševni spomenik« so zagovarjali narodopisec, jezikoslovec in narodni buditelj Matija Majar – Ziljski, oskrbnik ljubljanske križniške komende Mihael Pregel, ki je bil pobudnik nabiralne akcije za postavitve Čopovega nagrobnega spomenika iz leta 1838, in pisatelj ter publicist »K. Žavčanin« (Ferdo Kočevar).

Prevladal je kompromis med obema stališčema, ki ga je v *Novicah* februarja 1862 objavil Toman: iz obresti od nabranih prispevkov za spomenik bodo vsako leto podeljevali »darila« (nagrade) za najboljša slovstvena dela, kar naj bi predstavljalo »duševen spomenik«, glavnic pa naj bi se porabila za postavitve Vodnikovega kamnitega ali železnega spomenika (pri Vodnikovi rojstni hiši, na grobu ali sredi Ljubljane). Ustanovi naj se tričlanski odbor, ki naj določi pravila za podeljevanje slovstvenih nagrad.⁷

2 Lovro Toman, Vodnikov stoletni rojstni dan 3. februarja 1858, *Novice*, 1857, št. 89.

3 Ethin H. Costa, Zastran bukev v Vodnikov spomin, *Novice*, 1857, št. 90.

4 Béseda: čitalniška prireditve z igrami, recitacijami, s petjem, koncertnimi točkami, z govori in s predavanji.

5 Spomenik priljubljenemu avstrijskemu feldmaršalu in častnemu ljubljanskemu meščanu grofu Josephu Radeckemu (1766–1858) je bil prvi reprezentativni javni spomenik v Ljubljani. Kip, ki so ga leta 1852 postavili v parku Zvezda, je bil odlitek iz litega železa, zato so ga leta 1859 zamenjali z novim, skoraj dva metra visokim doprskim kipom grofa Radeckega, ki ga je izdelal tedaj najslavnejši dunajski kipar Anton Dominik Fernkorn. Spomenik so leta 1860 odkrili z veličastno slovesnostjo. Kip iz leta 1852 so leta 1882 – v zadnjem letu mandata zadnjega ljubljanskega nemškega župana Antona Laschana – postavili pred grad Tivoli, v katerem je maršal Radetzky nekoč stanoval.

6 Andrej Likar, Prijazna beseda o spominkih, *Novice*, 1858, št. 32.

7 Lovro Toman, O Vodnikovem spominku (V Radoljci 2. svečana 1862.), *Novice*, 1862, št. 7.

*Franc Zajec,
risba na pozivu
Društva Slovenija,
1869 (hrani
Arhiv Republike
Slovenije)*

V skladu s Tomanovim predlogom so *Novice* objavile Občne pravila za Vodnikove slovstvene darila, ki so določala, da bodo Vodniku vsako leto postavljali »dušni, to je, slovstveni spomenik«, vse dokler ne bi dobil dostojnega spomenika iz kamna ali železa. V upravnem odboru za Vodnikova slovstvena darila so bili predstavniki vseh slovenskih dežel: Toman, Anton Černe, Andrej Einspieler in Davorin Trstenjak.

Sledeč Tomanovi zamisli, so razpisali prvi natečaj za najboljšo slovensko povest oziroma novelo iz slovenske ali slovanske zgodovine, vendar niso ustanovili odbora za zbiranje prispevkov.⁸ V 27. številki *Novic* je bil objavljen dopis z Dunaja z naslovom O Vodnikovem spominku, ki je ugovarjal Tomanovemu »literarnemu« predlogu. Dopisnik je sporočil, da so na Dunaju za Vodnikov spomenik tedaj zbrali 26 forintov.⁹

⁸ O Vodnikovem spominku, *Novice*, 1863, št. 23.

⁹ O Vodnikovem spominku, *Novice*, 1862, št. 27.

Denarne prispevke za Vodnikov figuralni spomenik je sprva zbiral dr. Toman; denar je naložil v ljubljansko hranilnico.¹⁰ Novice so začele redno objavljati imena darovalcev in prispevane zneske. Nabiralna akcija je postopoma zastala. Leta 1867 je bilo zbranih 1742 goldinarjev in 80 krajcarjev.¹¹ Leta 1868 je Fran Levstik predlagal, naj bi vsaka čitalnica pripravila vsaj eno besedo za Vodnikov spomenik.¹²

Da bi Slovenci vendarle zbrali primerna sredstva za spomenik in morda tudi zato, da jih s spomenikom Friedrichu Schillerju ne bi prehiteli ljubljanski Nemci,¹³ je leta 1869 Društvo za brambo narodnih pravic (Društvo Slovenija) objavilo poziv za ponovno zbiranje prispevkov za Vodnikov spomenik in dalo napraviti načrt spomenika.

»Slovenci! S tem vabilom stopimo tedaj še enkrat pred Vas; zdaj veljá javno in sijajno pokazati hvaležnost svojo duševnemu očetu naroda našega! Bodi kakoršnega koli stanú položi po svoji moči velik dar ali mali darek na oltar domovine, kajti prav to, da se udeležimo vsi slavnega čina, kazalo bode svetu, da je Vodniku stavil spomenik narod slovenski. ... In za spominek tolikega moža gre zdaj. 'Matica' naša mu stavi ravno zdaj duševni spominek z izdavanjem pesmi njegovih, 'Sloveniji' pa gre dolžnost, da dovrši mu javni spominek. Slovenci! Pristopite jej, da kmalu stoji vreden spominek Vodniku!« Poziv Slovenije sta podpisala predsednik njenega odbora dr. Janez Bleiweis in tajnik dr. Ivan Murnik.¹⁴

Risba s kipom stoječega pesnika na visokem podstavku je bila objavljena na pozivu Društva Slovenija. Vodnik ima v desni roki knjigo, z levico pa si pridržuje plašč, ki s svojo bogato aluzijo na brezčasna oblačila prispeva »heroično-pesniški« poudarek. Ob Vodniku je opora – deblo z bršljanom, ki lahko simbolizira pesništvo. Pesnikova figura stoji na visokem podstavku in je na ta način povzdignjena in obenem svoji pomembnosti primerno oddaljena od gledalca.¹⁵

Avtor risbe (načrta za spomenik) je bil najbrž kipar Franc Zajec (1821–1888),¹⁶ ki je poleg Vodnikovega doprsnega kipa za Vodnikovo besedo 5. februarja 1858 izdelal tudi celopostavne Vodnikove kipce iz patiniranega mavca (1869).

Novo spodbudo za zaključek spomeniške akcije je prineslo odkritje spomin-ske plošče nemškemu meščanskemu pesniku in plemiškemu politiku Anastasiusu Grünu – grofu Antonu Aleksandru Auerspergu. Ploščo so junija 1886 odkrili na vogalu ljubljanskih Križank, kjer je bil sloviti nemški pesnik rojen.

Zamisel o postavitvi Vodnikovega spomenika je znova oživila na začetku leta 1887. Pobudo za postavitvev spomenika je obnovil Odbor Pisateljskega pod-

10 Lovro Toman, O Vodnikovem godu, *Novice*, 1858, št. 4.

11 O Vodnikovem spominku / Vprašanje in odgovor, *Novice*, 1867, št. 23.

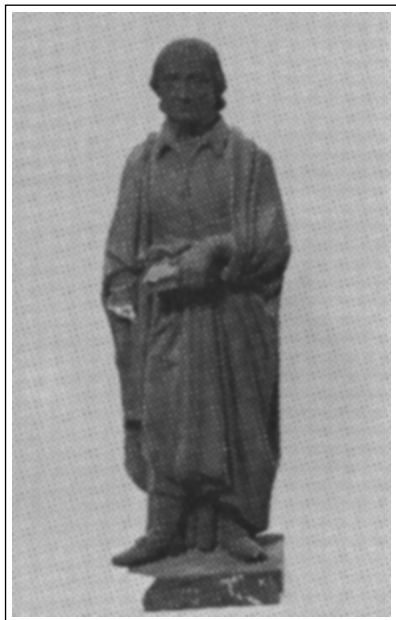
12 A. (Fran Levstik), Iz Ljubljane. 28. septembra, *Slovenski narod*, 1868, št. 77.

13 Fran Levstik, Iz Ljubljane, 29. oktobra, *Slovenski narod*, 1868, št. 90.

14 Poziv Odbora »Slovenije«, 1. decembra 1869 (natisnil J. Blaznik v Ljubljani, založila »Slovenija«).

15 Sonja Žitko, *Historizem v kiparstvu 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1989, str. 30.

16 Špelca Čopič, Vodnikov spomenik, *Ljubljansko kiparstvo na prostem*, Ljubljana 1991, str. 106.

Franc Zajec, Vodnik, okrog 1869, patinirani mavec (S. Žitko, Historizem v kiparstvu 19. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1989, str. 32)

pornega društva, ki mu je od ustanovitve leta 1885 predsedoval mladoslovenec dr. Josip Vošnjak (1834–1911). Pisateljsko podporno društvo je od Slovenske matice prevzelo nabrani denar (Vodnikov zaklad je konec leta 1886 znašal 5420 gld)¹⁷ in v dogovoru z njo in ljubljansko mestno občino ustanovilo Odbor za postavitve Vodnikovega spomenika. V njem so bili predstavniki pisateljskega društva (Fran Levec, Anton Raič, dr. Josip Vošnjak), predstavniki Slovenske matice (Anton Praprotnik, Jožef Šuman, dr. Jernej Zupanec) in predstavniki mestne občine (Ivan Hribar, Karel Bleiweis pl. Trsteniški in dr. Alfonz Mosche). Na prvi seji 13. februarja 1887 je Odbor razpravljal o lokaciji spomenika in pripravi na njegovo postavitve.¹⁸

Za izdelavo Vodnikovega kipa so želeli izbrati slovenskega kiparja. Odbor se je leta 1887 začel dogovarjati z mladim Alojzijem Ganglom (1859–1935), ki je tedaj obiskoval drugi letnik dunajske akademije. Nadarjeni kipar iz Metlike si je prvo kiparsko znanje nabiral v različnih rezbarskih in podobarških delavnicah in v večerni obrtni šoli v

Gradcu, od leta 1885 pa je študiral kiparstvo na dunajski akademiji. Rodoljube je opozoril nase s sakralnimi deli in portreti.

Ker je Odbor pridobil tudi druge ponudbe (mdr. ponudbo Fr. Recherja: kip in spomeniški podstavek za 3500 gld), je Gangl 13. aprila 1887 pisal dr. Vošnjaku in mu zagotovil, da želi spomenik izdelati iz domoljubnega navdušenja, pri ceni bi bil pripravljen tudi popustiti, spomenik bi lahko končal v poldrugem letu.¹⁹

Gangl je 26. aprila 1887 poslal z Dunaja osnutek za spomenik, na podlagi katerega je dobil naročilo za izdelavo kipa. Konec maja 1887 sta se Odbor in kipar Alojzij Gangl dogovorila za izdelavo spomenika. Dogovor je 27. maja 1887 v Ljubljani podpisal dr. Josip Vošnjak, 29. maja pa na Dunaju Alojzij Gangl. Gangl se je obvezal, da bo do konca leta 1888 izdelal Vodnikov kip, visok 2,10 metra, za kar bo prejel 2700 goldinarjev honorarja. Kot predujem je dobil 150 goldinarjev, vsakega prvega v mesecu pa mu bo izplačanih 60 goldinarjev. Iz vsote 2700 goldinarjev bo

¹⁷ Dr. Fr. L. (Frančišek Lampe), Vodnikova slavnost, *Dom in svet*, 1889, št. 7, str. 162.

¹⁸ Občni zbor pisateljskega podpor. društva, *Slovenski narod*, 1887, št. 75.

¹⁹ Ganglovo pismo dr. Vošnjaku 13. aprila 1887, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

državni poslanec, prof. Fran Šuklje plačeval za atelje, material in druge stroške. Gangl bo preostanek denarja prejel po končanem delu.²⁰

Sredi leta 1887 je dr. Vošnjak obvestil Gangla, da bo treba spomenik nekoliko zvišati. Gangl je Vošnjaku poslal mere Schillerjevega spomenika na Dunaju (kip 3,37 m, podstavek 2,8 m, skupna višina 10,8 m; avtor spomenika je bil kipar Johannes Schilling, spomenik je bil odkrit leta 1867).²¹

Gangl je od 1. novembra 1885 do konca leta 1887 prejemal tudi 20 goldinarjev mesečne deželne podpore. V korespondenci med Ganglom in dr. Vošnjakom je ohranjenih več Ganglovih prošenj za denarne predujme (ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621).

Ganglovo pismo 23. februarja 1889: *»Ker nimam ravno velikega trgovskega talenta, in radi tega na drobno ne vem kako naši računi stoje, prosil bi Vas spoštovani gospod doktor, da pustite pri priliki izračuniti in poročati koliko, da imam še dobiti; kakor žali Bog! Čutim, ne bo več svota velika.«*²²

Gangl je spomenik izdelal na Dunaju, kjer mu je profesor na likovni akademiji Edmund Hellmer (1850–1935) dal na razpolago atelje v Pratru. V zameno za brezplačno uporabo ateljeja je moral Gangl Hellmerju občasno pomagati pri delu.²³

Josip Gustin je menil, da prva študija Vodnikovega kipa (višina 46 cm) prikazuje *»kakih 30 let starega malo previtkega Vodnika v prepasanem talarji z lepo drapiranim plaščem, kateri levi del slikovito pokriva kos grškega stebra, na katerega se naslanja vsa podoba, plašča drugi del tišči gracijozno desna roka k telesu, v levici drži zvito listino«*. *»Razločuje se od osnutka v tem, da podoba stoji mirno z ravnotežjem ne levi nogi na levo stran, in da je vsa podoba marljivo modelirana in po prirodi preštudirana.«* Bronsirane mavčne odlitke kipca je Gangl prodajal po 20 goldinarjev.²⁴

Gangl je do srede leta 1888 oblikoval model Vodnikovega kipa v polovični človeški velikosti (bronsirani mavec, višina 130 cm) in ga poslal v Ljubljano.²⁵ Polovični model, ki se je *»posebno dopadel«* njegovemu profesorju Zumbuschu, je hotel podariti oziroma predati kranjskemu Deželnemu muzeju Rudolfinumu (v zameno za povrnitev stroškov).²⁶

20 Dogovor med Odborom za Vodnikov spomenik in Al. Ganglom, akademikom na Dunaju (rokopis), ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

21 Ganglovo pismo dr. Vošnjaku 7. julija 1887, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

22 ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

23 Ganglovo pismo dr. Vošnjaku, 25. maja 1887, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

24 Jos.(ip) Gustin, Ganglov 'Vodnik', *Ljubljanski zvon*, 1889, str. 59.

25 Model hrani Narodna galerija v Ljubljani (sign. na postavku A. Gangl 88). Kip so leta 1959 odlili v bron.

26 Ganglovo pismo dr. Vošnjaku 7. julija 1888, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

Alojzij Gangl, Polovični model Vodnikovega kipa, 1888, Narodna galerija, inv. št. NG P 316 (Alojzij Gangl / Kipar na poti v moderno, katalog razstave Narodna galerija v Ljubljani in Belokranjski muzej, Metlika 2010, str. 90)

Na seji Odbora za Vodnikov spomenik 18. novembra 1888 je dr. Vošnjak poročal, da spomeniški model hvalijo dunajski strokovnjaki in akademijski profesorji »*kot izborno delo, ki je v čast domačemu mlademu umetniku*«. Spomeniški model je bil stalno na ogled v kranjskem Deželnem muzeju.²⁷ Leta 1889 so Vodnikov kip (bronsirani mavec) postavili v nišo v veži stranskega vhoda v muzej.

Predvideni stroški za Vodnikov spomenik so znašali 8000 goldinarjev (Gangl 2700 gld, odlivanje 3200 gld, kamnosek 1000 gld, ograja in drugi stroški 1100 gld). Do novembra 1888 so s prostovoljnimi prispevki zbrali 5.646 goldinarjev in 71 krajcarjev. Kranjski deželni odbor je prispeval tisoč goldinarjev.²⁸

Mestno občino je Odbor za postavitev Vodnikovega spomenika 28. novembra 1889 zaprosil za denarno podporo v višini okrog 1000 gld in brezplačno prepustitev prostora na Valvasorjevem trgu pred gimnazijo, kjer bo stal spomenik. Zaposili so tudi za pristanek, da bo Občina prevzela spomenik v svojo last, in predlagali, naj se Valvasorjev trg po odkritju spomenika preimenuje v Vodnikov trg.²⁹ Slovenska spomeniška akcija je naletela na podporo lokalnih oblasti. Ljubljani je te-

daj županoval Peter Grasselli, prvi v vrsti slovenskih županov. Slovencem so bila sorazmerno naklonjena tudi aktualna politična razmerja v avstrijski polovici monarhije. Med Taaffejevo vlado je namreč popustil nemškoliberalni pritisk.

Alojzij Gangl je spomladi 1888 začel izdelovati Vodnikovo figuro v nadnaravni velikosti. Pomagal si je z živim modelom, ki mu je poziral po tri ure dnevno. Gangl je v tem času obiskoval specialko pri prof. Casparju von Zumbuschu (1830–1915), znamenitem dunajskem kiparju, ki je izpeljal nekatera najpomembnejša dunajska spomeniška kiparska naročila: spomenik Mariji Tereziji, Beethovnov spomenik in konjeniški spomenik maršala Radeckega.

²⁷ Fran Levec, Vodnikov spomenik v Ljubljani, *Ljubljanski zvon*, 1888, št. 12, str. 765, in Karel Dežman, *Das Museum-Gebäude, Mittheilungen des Musealvereins für Krain*, 1889, str. 371.

²⁸ Zapisnik seje Odbora za Vodnikov spomenik 18. novembra 1888, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

²⁹ Slavni mestni zastop! (pismo Odbora za Vodnikov spomenik), 28. novembra 1888, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

Gangl je z Vodnikovim kipom moral predstaviti slavljenčevo vsestransko delovanje, fizični videz in značaj (pri tem ni imel na voljo avtentičnega portreta), izbrati je moral primerne kostum, attribute, pozo in zgovorne kretnje spomeniške figure. V resnici je Gangl svojo nalogo izvrstno opravil: »Označil nam je Vodnika duhovnika, pesnika, učitelja in veselega Slovenca in to takó srečno, da ga, ne samo domovini, nego vsem svetu ponosno sme pokazati.« Pri Vodnikovem kipu mu je – kot je v *Ljubljanskem zvonu* poudaril Josip Gustin – uspelo doseči »trdno stanje, lepo razmerje, prirodno gibanje in harmonične linije telesa in dovršeno modeliranih plastičnih udov«.

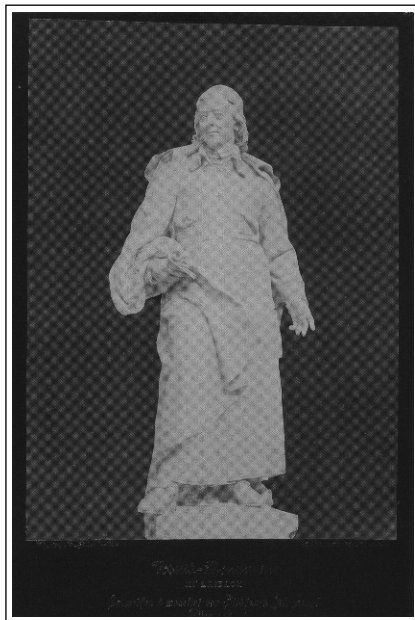
Glede kostuma je Vodnikov spomenik sledil tendencam po predstavitvi slavljenca v zanj sodobnih oblačilih. Vodnik nosi dolgo duhovniško oblačilo. Ogrnjen je v dolg plašč, položen tudi prek Vodnikove desne roke. Josip Gustin piše, da je bilo modeliranje draperije zahtevno, vendar je šlo kiparju delo hitro od rok.

Vodnik je rahlo sklonjen. V desni roki drži šop papirjev, ki naj bi ponazarjali pesništvo, v govorniško gesto iztegnjena desnica pa naj bi simbolizirala učitelja. Držo telesa podpira draperija.

Gangl je oblikoval povsem novo verzijo Vodnikovega kipa, ki se ni opirala na prejšnje študije. Na končni verziji kipa ni več antičnega dodatka – kosa grškega stebra, na katerega se je naslanjala figura. Spremenila sta se zasuk glave in drža rok.

Vodnikov spomenik predstavlja začetek spomeniškega kiparstva na Slovenskem. Slovencem je z njim uspelo dohiteti tedanja spomeniška snovanja na Dunaju, kjer se je pri Hellmerju in Zumbuschu šolal Gangl. Pri končnem spomeniškem modelu se je Gangl naslonil na Zumbuschev koncept spomeniške figure, ki stoji na mogočnem arhitekturnem podstavku in je brez odvečnih detajlov. Realistični pristop (realistični koncept figure v sočasnem oblačilu) je zrahljal z neobaročno razgibanostjo, ki jo prispevata Vodnikova drža in bogata, slikovito razgibana draperija. Različne tendence mu je uspelo povezati v enovito in harmonično spomeniško figuro.

Pod napisom *Vodnik* na podstavku je bila predvidena bronasta lira z lovrovim vencem, vendar so zamisel zaradi prevelikih stroškov opustili. Sprednjo stran

Fotografija Vodnikovega kipa, Belokranjski muzej Metlika (Alojzij Gangl / Kipar na poti v moderno, katalog razstave, Narodna galerija v Ljubljani in Belokranjski muzej, Metlika 2010, str. 185)

podstavka naj bi krasilo »*le ime Vodnik zgoraj odprto na pol lipov pol lovorov venec*«. ³⁰ Gangl je narisal črke, a je bil proti vencu. ³¹

Gangl je Vodnikov kip končal do novembra 1888. Kip je signiran in datiran desno spodaj: AL. GANGL / Fecit 1888. Kip je odlila c. kr. livarna Franza Pönningerja (K. k. Kunst-Erzgiesserei). ³² Gangl je kip dostavil v livarno 17. januarja 1889. ³³

Gangl je bil najbrž tudi avtor načrta za spomeniški podstavek. Kamnoseška dela in betoniranje je opravila tvrdka Feliksa Tomana v Ljubljani (za 1386 gld). ³⁴ Betonirano dno spomenika je skrito pod zemljo. Trojno stopničasto podnožje je iz šentštefskega kamna. Tridelni podstavek (nizek kvader in nad njim dva ožja kvadra, ki se proti vrhu piramidalno zožujeta) je iz repentaborskega kamna. Srednji del podstavka je spodaj in zgoraj zaključen s profiliranim zidcem. Na prednji strani je napis *Vodnik*, na zadnji strani napis *Ne hčere, ne sina po meni ne bo, / dovolj je spomina me pesmi pojo* (zadnja kitica Vodnikove pesmi *Moj spominik*, 1816). ³⁵

Kip Vodnika je visok okrog 240–245 cm in tehta 960 kg. ³⁶ Celoten spomenik je visok okrog 5,75 metra. Spomenik so po Ganglovem nasvetu postavili v osi nekdanjega liceja, dobrih šest metrov pred njegovim vhodom. Nadzorstvo nad postavljanjem spomenika in okraševanjem tedanjega Valvasorjevega trga so zaupali inženirju deželnega stavbnega urada in strokovnjaku za hidrologijo Janu Vladimírju Hráskýju (1857–1939) in arhitektu Antonu J. Hrubýju (1863–1929). ³⁷ Gangl se je vrnil z Dunaja in nadzoroval nameščanje kipa. ³⁸

Odbor za Vodnikov spomenik so leta 1889 sestavljali: dr. Vošnjak (predsednik), učitelj Andrej Žumer ³⁹ (tajnik), dr. Mosche (blagajnik), dr. Bleiweis pl. Trsteniški, Hribar, Levec, Praprotnik, Ivan Šubic in dr. Zupanec. Odbor je razpolagal z 9026 goldinarji in 33 kronami. Največji delež so predstavljali prostovoljni prispevki in obresti zanje (5944 gld 61 kr). Kranjski deželni odbor je prispeval 1000 gld, ljubljanski svet 1700 gld. Na slavnosti so nekaj dohodkov prinesli prodaja sedežev na tribunah (147 gld), vstopnina za koncert (121 gld), prebitek na

³⁰ Jos.(ip) Gustin, Ganglov 'Vodnik', *Ljubljanski zvon*, 1889, str. 59.

³¹ Vodnikovo pismo dr. Vošnjaku 18. januarja 1889, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

³² Zahvala, *Slovenec*, 1889, št. 149.

³³ Ganglovo pismo dr. Vošnjaku 18. januarja 1889, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

³⁴ Pismo Feliksa Tomana 26. maja 1889, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

³⁵ Ob proslavi 120. obletnice Napoleonove Ilirije (Ilirskih provinc) so podstavku dodali bronast venec, sveženj (fascies) in črki R in F (Republique Française).

³⁶ Vodnikova podoba, *Slovenski narod*, 1889, št. 146.

³⁷ Zahvala, *Slovenec* 1889, št. 149. Hráský in Hubý sta leta 1889 izdelala načrt za nekdanje Deželno gledališče v Ljubljani (današnja Opera).

³⁸ Vodnik-Denkmal, *Laibacher Zeitung*, 1889, št. 143.

³⁹ Žumer je postal član Odbora novembra 1888, nadomestil je umrlega Antona Raiča.

banketu (41 gld) idr. Obračun stroškov je Odbor pregledal in potrdil na seji 18. julija 1889. Stroški za spomenik so znašali 7604 gld 18 kr. Kipar Gangl je za svoje delo prejel 2810 gld, odlivanje kipa je stalo 3150 gld, kamnoseška dela pa 1574 gld.

Spomenik so odkrili 30. junija 1889 (zaradi samomora prestolonaslednika Rudolfa so odkritje morali preložiti) v sklopu velikega tridnevnega slavlja v čast Vodniku, ki so se ga udeležili narodna društva in nad deset tisoč ljudi.

Vodnikov spomenik je bil »prvi slovenski narodni spomenik«. ⁴⁰ Odbor za Vodnikov spomenik se je na slavnost temeljito pripravil. 26. junija je pozval Ljubljance, naj izobesijo zastave. Narodna tiskarna v Ljubljani je natisnila vabila, 1200 sporedov in oklicev, 2320 vstopnic za vstop v slavnostni prostor in na slavnostni banket, 300 jedilnih listov za slavnostni banket, 460 plakatov, 30 načrtov za razporeditev občinstva na Valvasorjevem trgu, 500 programov, 400 gledaliških listov, 200 cesarskih pesmi, 2000 kantat in 1000 vstopnic. ⁴¹

C. kr. deželna vlada je odobrila program slavnosti. 17. junija 1889 je ljubljanski mestni magistrat dovolil Odboru postaviti dva slavaloka, tribuno za povabljene goste, dve tribuni za gledalce, šotor, oder za govornika in drogove za zastave. Tribuni nista smeli biti naslonjeni na zid liceja, temveč so ju morali nekoliko odmakniti. Po slavnosti je bilo treba vse objekte nemudoma odstraniti. ⁴²

Ljubljanski župan Peter Grasselli je naročil, naj na mestnih poslopjih visijo zastave. Starosta ljubljanskega Sokola Ivan Hribar je pozval sokole, naj se slavnosti udeleže v sokolskih uniformah. 21. junija 1889 je župan Grasselli obvestil predsednika Odbora dr. Vošnjaka, da bo mestna gosposka poskrbela za red ob odkritju spomenika, vendar pa magistrat z ozirom na pičlo število redarjev ne more ustreči prošnji Odbora, naj bi mestno redarstvo na slavnostnem prostoru ponoči stražilo od začetka priprav do 1. julija, *»in to tem mèn, ker gre tu za zgolj privatno stvar in bi bilo podjetnikom dela skrbeti za to, da se kaka škoda ne naredi«*. Glede streljanja z mestnimi topiči naj se Odbor dogovori z mestnim čuvajem na gradu. ⁴³

29. junija 1889 je kranjski deželni predsednik Andrej Winkler obvestil dr. Vošnjaka, da se odkritja spomenika ne bo mogel udeležiti. Pred tremi leti ga na nemški slavnosti (odkritje spominske plošče Anastasiusu Grünu) ni bilo *»iz znanih, obžalovanja vrednih vzrokov, in zdaj ne morem ravnati drugače. Vi kot razsoden mož to gotovo razumete. Mislim, da tako bolj ustrežem tudi Slovencem, kajti po tem bode za njih nasprotnike manj povoda, zopet spominjati neprijetnih stvari, zlasti ako se bode Vaša slavnost vršila v lepem redu in po vsem dostojno, kar Vam srčno vošči Vam ves udani Winkler deželni predsednik«*. ⁴⁴ Vojaki v

⁴⁰ Enthüllung des Vodnik-Denkmal, *Laibacher Zeitung*, 1889, št. 142.

⁴¹ ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

⁴² Odlok ljubljanskega mestnega magistrata, št. 10228, 17. junij 1889, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

⁴³ Dopis ljubljanskega magistrata Odboru, št. 11001, ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

⁴⁴ ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

šentpetrski vojašnici so bili v pripravljenosti, če bi morda ob odkritju spomenika prišlo do neredov.⁴⁵

30. junija ob pol devetih zjutraj so se narodna društva in deputacije rodoljubov zbrali na vrtu čitalnice in Kongresnem trgu. V sprevodu so se napotili do šentjakobske cerkve (Vodnik je bil leta 1796 imenovan za kooperatorja v fari sv. Jakoba). V cerkvi je bila ob pol enajstih slovesna maša, na kateri je maševal stolni prošt dr. Leonard Klofutar, pel pa šentjakobski cerkveni pevski zbor pod vodstvom Leopolda Belarja. Po maši so ljudje v sprevodu odšli proti Valvasorjevemu trgu, kot se je tedaj imenoval trg pred licejem.

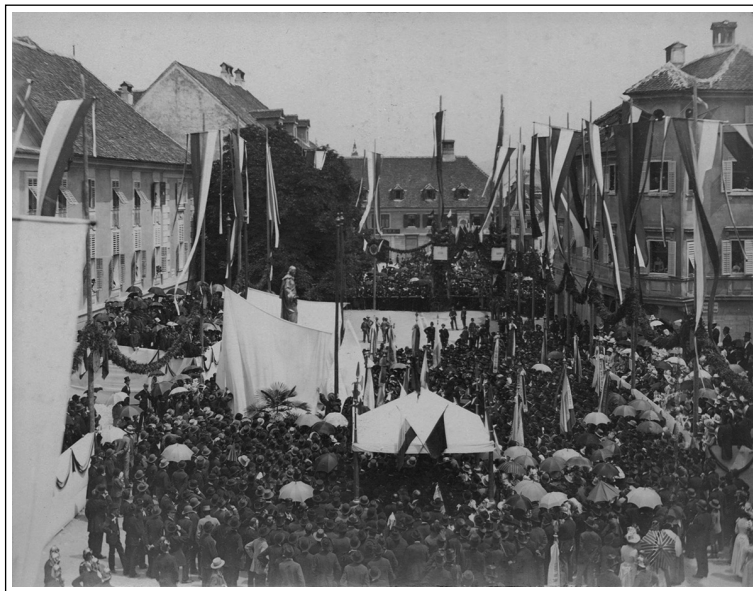
Dva slavoloka sta stala v smeri Poljanske ceste. Slavnostni prostor so obdajali mlaji, na katerih so vihrale slovenske in cesarske zastave, na mlaje so bili pritrjeni razni grbi. Na slavolokih so bili Vodnikovi verzi: »*Od prvega tukaj stanuje moj rod*« (Ilirija oživiljena), »*Drava čegava je?*«. Postavljene so bile tribune za povabljenke, dame in druge imenitne goste iz Ljubljane in z dežele (dve pred gimnazijskim poslopjem, ena pri vhodu v Dijaško ulico). Dostop v slavnostni prostor je bil dovoljen samo z vstopnicami. Sedeži v prvih dveh vrstah tribun so bili naprodaj po 50 kr., v preostalih vrstah po 30 kr. Pred zakritim spomenikom je stal govorniški oder. Ob njem je bil šotor, v katerem so se zbrali slavnostni gostje: deželni glavar dr. Josip Poklukar, deželna odbornika, cesarski svetnik Ivan Murnik in Oton Detela, deželni poslanec dr. Andrej Ferjančič, finančni prokurator dr. Račič, župan Grasselli, mestni odborniki, osemčlanska deputacija Reške čitalnice pod vodstvom dr. Erazma Barčiča, deputacija bogoslovcev s prof. Tomom Zupanom na čelu.⁴⁶

Okrog zakritega spomenika so se zbrali župan in mestni odborniki, duhovniki, profesorji, učitelji, dijaki, narodna društva. Ko je odzvonilo poldne, je na govorniški oder stopil slavnostni govornik, ravnatelj nižje gimnazije, klasični filolog in literarni zgodovinar Fran(c) Wiesthaler (1849–1927). Vodnika je razglasil za »slovenskega Prometeja«, »kranjskega Orfeja – Tirteja«, »mojstra pevcev«, narodnega očeta, vodnika in narodnega mučenika. Opozoril je tudi na prvo pobudo za spomenik v letu 1858, na *Vodnikov album* in na dolgotrajno zbiranje prispevkov. »*Ti pa, premili národ slovenski, ki si se v takó ogromnem številu zbral, da povelicaš s svojo navzočnostjo današnje slavnosti, prisezi, pri mánih pokojnikovih te rotim, prisezi o tej slovesni priliki, da hočeš kakor doslej tudi v bodočnosti vsegdar zvesto izvrševati duševno oporoko njegovo ter mu s tem zgraditi lepši in trajnejši spomeník, nego je ta od brona in marmorja, ki ga sedaj odkrijmo! Padi torej zavesa, odgrni Ljubljana, odgrni Sloveniji umetni posnetek častljivega obraza Vodnikovega, pokaži slovanstvu, pokaži vesoljnemu svetu, kakó zahvaljuje slovenski narod največjega dobrotnika svojega, kateremu bodi na vekov veke čast in slava!*«⁴⁷

45 O dneh slavnosti, *Slovenski gospodar*, 1889, št. 28 (povzeto po goriški Soči).

46 Tridnevna slavnost Vodnikova. Dne 30. junija, *Slovenski narod*, 1889, št. 152.

47 Fran Wiesthaler, Slavnostni govor, *Ljubljanski zvon*, str. 386–392.

*Neznani fotograf, Odkritje Vodnikovega spomenika, 17,3 x 22,6 cm
(Narodni muzej Slovenije)*

Po padcu belega zastora, ki je obdajal spomenik, so gledalci uzrli »umetni kip – prvi spomenik slavnega Slovenca v domovini«. »Nepopisno navdušenje se polasti občinstva. Z 'Grada' doli pa doné močni streli in pretresajo tla, naznanjujoč, da se je razkril slavnemu Slovencu, prvobouditelju, spomenik slave.«⁴⁸

K spomeniku so položili 33 vencev. Na prošnjo osmošolca Bulovca, ki je bila predložena vodstvu gimnazije, je deželni šolski svet dovolil osmošolcem in višjim gimnazijcem udeležbo na slovesnosti »in položiti na spomenik po jeden venec, a gymnazijskemu vodstvu naročil, potrebno ukreniti, da na teh vencih ne bode niti trakov, niti napisov«.⁴⁹

Zbori Glasbene matice, ljubljanske čitalnice, Lire iz Kamnika, Šiške, Celja, Novega mesta, Litije, Slavec in drugi zbori pod Gerbičevim vodstvom (300 pevcev) so skupaj zapeli kantato Slava Vodniku (besedilo strokovni učitelj na obrtni šoli Anton Funtek, glasba dr. Benjamin Ipavec).⁵⁰ Deželni odbornik in predsednik Odbora za postavitve spomenika dr. Vošnjak je izročil ljubljanskemu županu Grasselliju spomenik v last in varstvo. Dr. Vošnjak: »Padla je zavesa. Odkrit je spomenik. V solčnem svitu blišči se Vodnikov kip, ustvarjen od ženijalne roke domačega umetnika Alojzija Gangla (burni klici: živio Gangl, živio!), ustvarjen v proslavo pesnika, proroka, prebuditelja, prvega narodnega mučenika Valentina

48 Dr. Fr. L. (Frančišek Lampe), Vodnikova slavnost, *Dom in svet*, 1889, št. 7, str. 162.

49 Polaganje vencev na Vodnikov spomenik, *Slovenski narod*, 1889, št. 146.

50 Besedilo pesmi je objavljeno v: *Dom in svet*, 1889, št. 7, str. 146.

Vodnika. *S kamenitega stojala nam kliče pesnik: Ljubite tudi vi svoj narod tako goreče, kakor sem ga jaz ljubil. Delajte zanj, žrtvujte mu vse svoje moči, ne ustrašite se nobenih ovir in protivnikov, ustrajni bodite in neupogni, kakor sem bil jaz, da se bodo tudi vas, ko bode že zdavnaj počivali v grobu, spominjali hvaležni potomci.*«⁵¹ Župan Grasseli se je zahvalil Odboru. Slovenska prireditev se je končala z domoljubno cesarsko himno.⁵²

Dijaki 5., 6. in 7. razreda ljubljanske gimnazije so zbrali 32 gld 15 kr za venec, ki so ga želeli položiti pred Vodnikov spomenik. Ker jim je deželni šolski svet prepovedal trak v narodnih barvah in napis na vencu, dijaki takšnega venca niso želeli položiti.⁵³ Zato so znesek izročili *Slovenskemu narodu* oziroma Pisateljskemu društvu, da ga uporabi za načrtovani Prešernov spomenik.⁵⁴

Tridesetletnemu kiparju Ganglu je uspelo oblikovati življenjsko prepričljivo Vodnikovo figuro, ki kljub visokemu podstavku ni učinkovala vzvišeno niti nedostopno. Vodnikov spomenik, ki ga odlikuje skladnost med realističnim Vodnikovim kipom in monumentalno preprostim, pretehtano oblikovanim podstavkom, je stal pred licejem, kjer je Vodnik poučeval.⁵⁵

Licejsko poslopje je poškodoval potres leta 1895, zato so ga leta 1902 porušili. Umetnostni zgodovinar in duhovnik Viktor Steska je tedaj zapisal: »Mislili smo, da se bo dvignilo na tem prostoru poslopje II. c. kr. gimnazije, a vse kaže, da bo tu zrastle tržnica. Čudno: Kjer je prej žuborel vir modrosti, tu se bodo poslej prodajale zeljnate glave! Vodnik pa si bo mislil, kakoč hrbet onemu mestu, 'kjer delal je za narod svoj': Sic transit gloria mundi!«⁵⁶ Spomenik se je po izgubi arhitekturnega ozadja optično zmanjšal.⁵⁷

51 Tridnevna slavnost Vodnikova. Dne 30. junija, *Slovenski narod*, 1889, št. 152.

52 Dr. Fr. L. (Frančišek Lampe), Vodnikova slavnost, *Dom in svet*, 1889, št. 7, str. 162.

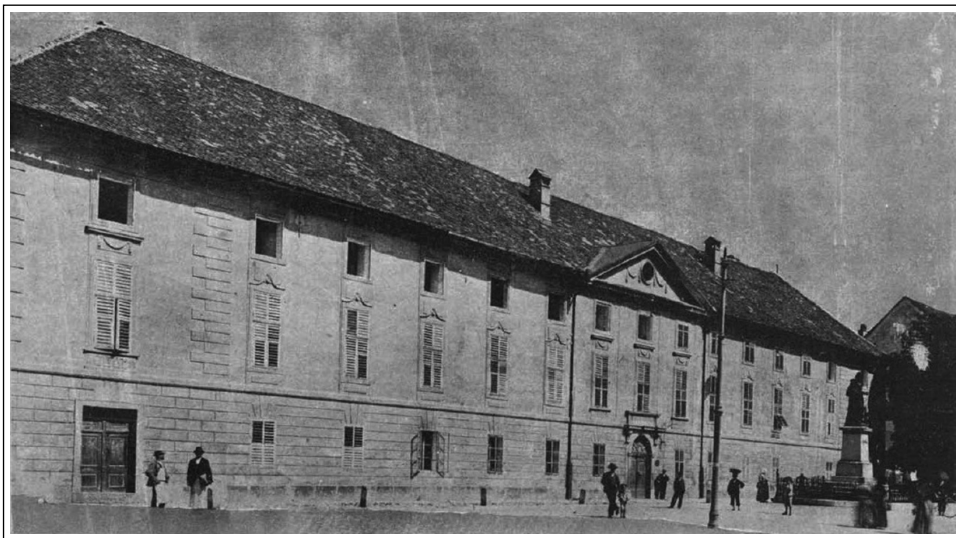
53 Janez Kos, *Glejte ga, to je naš Prešeren!*, Ljubljana 1997, str. 27.

54 Za Prešernov spomenik, *Slovenski narod*, 1889, št. 160.

55 Prvotno je na tem mestu stala cerkev sv. Filipa, ki jo je leta 1073 ustanovil ljubljanski trgovec Peter Baldavic. Leta 1233 so se naselili v Ljubljani frančiškani, ki so poleg cerkve dali sezidati samostan. Ta je pogorel leta 1382. Novo samostansko poslopje je bilo zgrajeno v letih 1403–1412 in bilo obnovljeno v 17. stoletju. Samostan je imel obliko četverokotnika z obširnim dvoriščem in križnim hodnikom v sredini. Leta 1785 so se frančiškani preselili v avguštinski samostan, kjer delujejo še danes. Anton Tomaž Linhart je leta 1786 predlagal, naj se prazno samostansko poslopje uporabi za normalko in gimnazijo. V letih 1788–1790 so samostan priredili za šolske namene in podrli cerkev in mestna, t. i. »kloštrska« vrata v mestnem obzidju tik samostana. V stavbi je začela delovati normalka. Gimnazijski pouk se je začel novembra 1790, bogoslovna predavanja decembra 1791. Leta 1852 so ustanovili realko, ki je v licejskem posloppu delovala do leta 1874. Stavba je dala streho tudi za moško učiteljsiše z vadnico, deželni muzej, Historično društvo za Kranjsko in licejsko knjižnico. S širitvijo gimnazije so postopoma izselili bogoslovno učiteljsiše, realko, učiteljsiše in muzej. Poslopje je služilo šolskim namenom do septembra 1899, ko se je iz njega v nove prostore preselila c. kr. višja gimnazija (Peter pl. Radics, *Licejsko poslopje v Ljubljani, Ljubljanski zvon*, 1902, št. 11, str. 696–699; V. S. (Viktor Steska), *Licejsko poslopje v Ljubljani, Dom in svet*, 1903, št. 1, str. 58–59; V. S. (Viktor Steska), *Nekdanje ljubljansko licejsko poslopje, Ilustrirani Slovenec*, 1926, št. 35, str. 298).

56 V. S. (Viktor Steska), *Licejsko poslopje v Ljubljani, Dom in svet*, 1903, št. 1, str. 58–59.

57 Karel Dobida, *Spomenik kralja Petra I. v Ljubljani / Nekaj kritičnih opazk, Slovenec*, 1927, št. 37.

*Vodnikov spomenik pred nekdanjim licejskim poslopjem
(Ilustrirani Slovenec, 1926, št. 35, str. 298)*

Viri in literatura

Viri

ARS, Konvolut Odbor za Vodnikov spomenik 1887–1889, fond AS 621.

Literatura

- Costa, Etbin H., Zastran bukev v Vodnikov spomin, *Novice*, 1857, št. 90.
- Čopič, Špelca, *Ljubljansko kiparstvo na prostem*, Ljubljana 1991, str. 106.
- Dežman, Karel, Das Museum-Gebäude«, *Mittheilungen des Musealvereins für Krain*, 1889, str. 371.
- Dobida, Karel, Spomenik kralja Petra I. v Ljubljani / Nekaj kritičnih opazk, *Slovenec*, 1927, št. 37.
- Gustin, Josip, Ganglov 'Vodnik', *Ljubljanski zvon*, 1889, str. 59.
- Kos, Janez, *Glejte ga, to je naš Prešeren!*, Ljubljana 1997.
- Kuk, Ivan, O spominu Vodnikovem, *Novice*, 1857, št. 92.
- Lampe, Frančišek (Dr. Fr. L.), Vodnikova slavnost, *Dom in svet*, 1889, št. 7, str. 162.
- Levec, Fran, Vodnikov spomenik v Ljubljani, *Ljubljanski zvon*, 1888, št. 12, str. 765.
- Levstik, Fran (A.), Iz Ljubljane. 28. sept., *Slovenski narod*, 1868, št. 77.
- Levstik, Fran, Iz Ljubljane, 29. oktobra, *Slovenski narod*, 1868, št. 90.
- Likar, Andrej, Prijazna beseda o spominkih, *Novice*, 1858, št. 32.
- Radics, Peter, Licejsko poslopje v Ljubljani, *Ljubljanski zvon*, 1902, št. 11, str. 696–699.

- Steska, Viktor, Licejsko poslopje v Ljubljani, *Dom in svet*, 1903, št. 1, str. 58–59.
- Toman, Lovro, O Vodnikovem godu, *Novice*, 1858, št. 4.
- Toman, Lovro, Vodnikov stoletni rojstni dan 3. februarja 1858, *Novice*, 1857, št. 89.
- Toman, Lovro, O Vodnikovem spominku (V Radoljci 2. svečana 1862.), *Novice*, 1862, št. 7.
- Wiesthaler, Fran, Slavnostni govor, *Ljubljanski zvon*, str. 386–392.
- Žitko, Sonja, *Historizem v kiparstvu 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1989.
- Enthüllung des Vodnik-Denkmal, *Laibacher Zeitung*, 1889, št. 142.
- O dneih slavnosti, *Slovenski gospodar*, 1889, št. 28.
- O Vodnikovem spominku, *Novice*, 1863, št. 23 in 27.
- O Vodnikovem spominku / Vprašanje in odgovor, *Novice*, 1867, št. 23.
- Občni zbor pisateljskega podpor. društva, *Slovenski narod*, 1887, št. 75.
- Polaganje vencev na Vodnikov spomenik, *Slovenski narod*, 1889, št. 146.
- Poziv Odbora »Slovenije«, 1. december 1869 (natisnil J. Blaznik v Ljubljani, založila »Slovenija«).
- Tridnevna slavnost Vodnikova. Dne 30. junija, *Slovenski narod*, 1889, št. 152.
- Vodnik-Denkmal, *Laibacher Zeitung*, 1889, št. 143.
- Vodnikova podoba, *Slovenski narod*, 1889, št. 146.
- Za Prešernov spomenik, *Slovenski narod*, 1889, št. 160.
- Zahvala, *Slovenec*, 1889, št. 149.

Povzetek

Spomenik prvega slovenskega pesnika, časnikarja, šolnika in jezikoslovca Valentina Vodnika iz leta 1889 v Ljubljani je prvi slovenski nacionalni spomenik in pomeni začetek slovenskega spomeniškega kiparstva.

Prva pobuda za Vodnikov figuralni spomenik je bila dana leta 1857. Pri izbiri Vodnika je imelo pomembno vlogo dejstvo, da je bil staroslovencem bližji kot pesnik France Prešeren. Pojavili so se tudi predlogi, naj bi namesto s kiparskim spomenikom Vodnikov spomin počastili z zbornikom ali dijaško štipendijo za najboljše učence slovenščine. 2. februarja 1858 (ob stoti obletnici Vodnikovega rojstva) so slovesno odkrili spominsko ploščo na Vodnikovi rojstni hiši v Šiški.

Denar za kiparski spomenik v Ljubljani so zbirali 30 let. Nabiralna akcija, ki sta jo sprva vodila dr. Lovro Toman in dr. Janez Bleiweis, je postopoma zastala. Leta 1869 je Društvo za brambo narodnih pravic Slovenija objavilo poziv za ponovno zbiranje prispevkov za Vodnikov spomenik in dalo napraviti načrt spomenika.

Pobudo za postavitve spomenika je na začetku leta 1887 obnovil odbor Pisateljskega podpornega društva. Pisateljsko podporno društvo je prevzelo od Slovenske matice nabrani denar in v dogovoru s Slovensko matico in ljubljansko mestno občino ustanovilo Odbor za postavitve Vodnikovega spomenika, ki ga je vodil dr. Josip Vošnjak. Odbor se je začel dogovarjati z mladim kiparjem Alojzijem Ganglom (1859–1935), ki je tedaj obiskoval drugi letnik dunajske akademije. Gangl je prejel naročilo maja 1887. Izdelal je več študij Vodnikovega kipa.

Gangl je Vodnikov kip končal do novembra 1888 v ateljeju v Pratri, ki mu ga je dal na razpolago profesor Edmund Hellmer. Kip je odlila c. kr. livarna Franza Pönningerja na Dunaju. Gangl je bil najbrž tudi avtor načrtov za podstavek. Spomenik so po Ganglovem nasvetu postavili v osi nekdanjega liceja. Spomenik so odkrili 30. junija 1889 v sklopu velikega tridnevnega slavlja v čast Vodniku vob prisotnosti narodnih društev in nad deset tisoč ljudi.

Zusammenfassung

Vodnik Denkmal in Ljubljana - Das erste slowenische Nationaldenkmal

Damir Globočnik

Das Denkmal des ersten slowenischen Dichter, Journalisten, Pädagogen und Linguisten Valentin Vodnik aus dem Jahr 1889 in Ljubljana ist das erste slowenische Nationaldenkmal und bedeutet den Beginn der Denkmäler in slowenischer Bildhauerkunst. Die erste Initiative für ein figuratives Denkmal von Vodnik wurde im Jahr 1857 gegeben. Die Tatsache, dass er den Altslovenen näher stand als der Dichter France Prešeren, spielte bei der Auswahl von Vodnik eine wichtige Rolle. Es wurden auch Vorschläge gemacht, die Erinnerung an Vodnik mit einem Sammelband oder Stipendium für die besten Schüler der slowenischen Sprache zu würdigen, anstatt mit einem Denkmal. Am 2. Februar 1858 (dem 100. Geburtstag von Vodnik) wurde an Vodniks Geburtsort in Šiška eine Gedenktafel enthüllt.

Das Geld für das Denkmal in Ljubljana wurde 30 Jahre gesammelt. Die Spendenaktion, die zunächst von Dr. Lovro Toman und Dr. Janez Bleiweis gestartet wurde, geriet nach und nach ins Stocken. Im Jahr 1869 veröffentlichte Slowenien, der Verein zur Verteidigung der nationalen Rechte eine Aufforderung zur erneuten Sammlung von Beiträgen und erstellte einen Plan für das Denkmal.

Die Initiative zur Errichtung eines Denkmals wurde Anfang 1887 vom Vorstand des Fördervereins der Schriftsteller erneuert. Der Förderverein der Schriftsteller übernahm die gesammelten Beiträge von der Slovenska matica und gründete in Vereinbarung mit der Slovenska matica und der Stadtgemeinde Ljubljana ein Komitee für die Errichtung des Vodnik Denkmals unter der Leitung von Dr. Josip Vošnjak. Das Komitee begann mit dem jungen Bildhauer Alojzij Gangl (1859-1935), der damals das zweite Jahr der Wiener Akademie besuchte, zu verhandeln. Gangl erhielt den Auftrag im Mai 1887. Er fertigte mehrere Studien der Statue an.

Gangl stellte die Statue bis November 1888 in einem von Professor Edmund Hellmer zur Verfügung gestellten Atelier in Pratt fertig. Die Statue wurde in der k. k. Gießerei von Franz Pönninger in Wien gegossen. Gangl war wahrscheinlich auch der Autor der Pläne für das Podest. Das Denkmal wurde auf der Achse des ehemaligen Lyzeums nach den Anweisungen von Gangl errichtet. Das Denkmal wurde am 30. Juni 1889 im Rahmen einer dreitägigen Feier zu Ehren von Vodnik in Anwesenheit nationaler Vereine und von über 10.000 Personen enthüllt.